

Cenab-ı Hakk'ın sıfatları inkısam ve tecezzi kabul etmez; ancak her mahlukatta tecelliler aynı mıdır, canlı-cansız varlıkların tecellileri farklı mıdır?

"Şu kâinatta, şu görünen ef'âl ile tasarruf eden Zât-ı Kadîrin kudretine nisbeten Cennetin icadı bir bahar kadar kolay ve bir baharın icadı bir çiçek kadar kolaydır. Ve bir çiçeğin mehâsin-i san'atı ve letâif-i hilkatı, bir bahar kadar letâfetli ve kıymetli olabilir."(1)

Yukarıdaki ibarelerden anlaşıldığı gibi, Allah'ın kudretinde mertebe ve derece gibi maddi kayıtlar yoktur. Onun kudretinde en büyük ile en küçük şey eşittir. Üstad bu münezze ve mukaddes olan sıfatların maddi kayıtlardan nasıl müberra olduğunu ispat için bu üç hakikate işaret ediyor.

Birincisi: Sânideki vücub ile tecerrüd: Vücub; bir şeyin sabit ve gerekli olma haline işaret eden bir terimdir. Mesela; Allah'ın ebedi ve ezeli olması, vücubun bir hakikati ve bir şubesidir. Yani Allah Vacibü'l Vücuttur, mahlukat gibi varlığını ve sıfatlarını sonradan kazanmamıştır. Böyle olunca Allah ne zatında ne de sıfatlarında mahlukata benzemez. Mahlukat içindeki manilerden ve kayıtlardan da münezze ve mukaddestir. Buradaki temel mana; Allah'ın mahlukattan mücerret ve soyut bir varlığa sahip olduğundan mahlukat içindeki mani ve kayıtlar, Allah'ı etkileyip inhisar altına alamaz manasıdır. Üstad buna çok güzel bir temsil getiriyor.

Vücut mertebeleri çeşitlidir ve ayrı ayrı alemleri vardır. Her bir vücut mertebesinin sağlamlık ve mükemmellik noktasından alt üst ilişkisi vardır. Bir üst mertebedeki vücuttan bir zerre alttaki vücut mertebesinden bir dağa mukabil geliyor. Maddi alemde olan zerre kadar hafıza mana aleminden kütüphane kadar bir vücudu içine alır. Şayet o zerre kadar olan hafızanın şuur ve tasarrufu olsa idi, kütüphaneye kolayca ve zorlanmadan hükmedebilirdi, bir işi bir işine mani olmazdı.

İşte vücut mertebeleri içinde en sağlam ve mükemmel olan vücut; Allah'ın ezeli ve ebedi vücududur. Mahlukatın vücut mertebeleri, Allah'ın vücut mertebesine nispeten hiç hükmündedir, gayet zayıf bir gölgesidir. Böyle olunca Allah'ın ezeli ve ebedi olan sıfatları mahlukat içinde tasarruf ederken, zorlanmadan ve engellere takılmadan tasarruf eder. Büyük, küçük, az, çok, ağır, hafif gibi mahlukat alemlerine özel durumlar mücerret ve müberra olan Allah'ın sıfatlarını kayıt altına alıp inhisar edemez zorlayıp şaşırtamaz. Tecezzi edip inkısam ettiremez, yani Allah'ın sıfatlarını bölüp kısımlara ayıramaz.

İkincisi; mahiyetinin mübayanetiyle adem-i takayyüd: Allah'ın mahiyeti hiçbir mahiyete benzemez. Allah kainat cinsinden değildir. Maddeden mücerret ve mahiyeti müberradır. Böyle olunca kainat içindeki hiçbir kayıt ve engel Allah'a tesir edip O'nu kayıt altına alamaz.

Nasıl rütbesi eşit ve aynı sınıftan olan askerler birbirlerine vaziyet verip, birbirlerine tesir edemezler. Ama onların rütbe ve sınıfından farklı ve bir üstte olan subay rahatlıkla onlara vaziyet verip onları emri doğrultusunda hareket ettirebilir. Buradaki subayın o askerleri istediği gibi şekillendirmesi ve zorlukla karşılaşmaması mahiyet farklılığına bir örnektir. Mesela; güneş maddi ve kainat cinsinden olmasından dolayı maddi kayıt ve engellerin tesiri altındadır; bu yüzden kendi gibi maddi olan şeylere tesir edip tasarruf edemez. Tıpkı aynı sınıfta ve rütbede olan askerlerin birbirlerine tesir edemeyip tasarrufta bulunamamaları gibi.

Üçüncüsü; adem-i tahayyüz ile adem-i tecezzîdir. Allah'ın mekan ve zaman kaydından münezzehe ve mukaddes olduğuna işaret eder. Mekan ve zaman kaydı içinde olan bir şey sadece olduğu yer ve mekan içinde hapis olmuştur, halbuki o kayıtlı olduğu zaman ve mekanın dışında milyarlarca mekanlar vardır, o zaman o şey milyarlarca mekanda yoktur. Öyle ise nasıl olur da olmadığı bir yerde tasarruf ve tedbirde bulunabilir.

Mesela; güneş şu an kendi yerindedir, kendi yerinin dışında milyarlarca yerler var, o halde güneş o milyarlarca yerde hazır ve nazır olmadığı için o yerlere Rab'lık edemez uluhiyet davasında bulunamaz.

Allah ise, mekan ve zamandan münezzehe ve mücerret olmasından, hiçbir zaman ve mekan içinde inhisar altına girip hapis olamaz; ancak ve ancak hepsinin üstünde hazır ve nazır bir konumda olur. Böyle olunca her bir mevcudun yanında hazır ve nazır olur, O'nun teveccühünde ve tasarrufunda bir bölünme, bir parçalanma, bir inhisar söz konusu olamaz. Mekan içinde olsa idi o zaman kayıt ve inhisar nihayetsiz işleri görmesini engelleyecekti. İşte Allah'ın zaman ve mekandan münezzehe olması da tevhide destekleyen ve gerektiren zaruri bir önermedir.

Bu hakikatler doğrultusunda meseleye baktığımız zaman, Allah'ın sıfatları bir zerreye tecelli ederken hangi vasfa sahipse, bir güneşe tecelli ederken de aynı vasfa sahiptir. Tecelli mahallerinin büyüklük ve küçüklüğü; Allah'ın sıfatlarının tecellilerinin büyüklük ve küçüklüğünü gerektirmez. Allah'ın bir zerreye teveccühü ne ise bütün kainata olan teveccühü de odur. Kainat, büyüklüğüne güvenerek Allah'ın teveccühünü bölüp büyük bir parça koparamaz. Zira ezeli olan sıfatlarda zaten mertebe ve bölünme olmaz.

Burada tecelli etmek, sadece orada kendi manasını tezahür etmek anlamında değildir. Yani Semi isminin taşın sesini işitmemesi de bir tecellidir. Yoksa her şeye bir kulak takmak manasında değildir. O zaman mahlukatın hepsinde birer işitme cihazı olması gerekirdi, Basar sıfatının tecellisi gereğince, her cansızın gözlü olması

iktiza ederdi ve hakeza...

Demek tecelli; sadece nakış olarak tezahür etmek anlamına gelmiyor. Her mahlukta her sıfatın nakış sureti ile tecelli etmemesi, elbette hem mahlukun istidatsızlığı noktasından, hem de Allah'ın hikmeti gereği tecelli etmez. Şayet her sıfat mutlak anlamda istila ve nakış şeklinde tecelli etse idi kainatta denge ve ölçü kalmazdı, taşlar dağlar tam şuur ve hayatlı olurlardı. Halbuki bu hikmete aykırı bir durumdur.

(1) bk. [Mektubat, Yirminci Mektup.](#)